

SAKSBEHANDLER
Maria Lytomt, Josefine Rockett Westre, Ingunn
Holm

VÅR DATO
14.05.2024

postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR REF.
21/06255-12

DERES REF.

DERES DATO

Halden kommune
Postboks 150
1751 HALDEN

Sykehusgata 2-4, Halden - Riksantikvarens vurdering av saken

Riksantikvaren viser til vår e-post av 18.3.2024 der vi opplyste om at vi tok over reguleringsplanen for Sykehusgata 2-4.

Fylkesutvalget i Østfold fylkeskommune valgte den 15.3.2024 å ikke opprettholde innsigelse mot detaljregulering for Sykehusgate 2 – 4 i Halden kommune. I henhold til ansvarsforskriften til kulturminneloven, paragraf 7, overtok Riksantikvaren saken og opprettholdt kulturmiljøforvaltningens innsigelse i e-post til Halden kommune, datert 18.3.2024.

Ansvarsforskriften sier at dersom fylkeskommunen eller Sametinget, i saker som berører kulturminner eller kulturmiljøer av nasjonal eller vesentlig regional verdi, vil fatte et vedtak som er i strid med de faglige tilrådingene i saken, skal Riksantikvaren underrettes. Riksantikvaren kan beslutte å overta slike saker, og overtar da fylkeskommunens/Sametingets myndighet. Riksantikvaren kan altså overta saker fra fylkeskommunen når nasjonale kulturminneinteresser er truet. Fredriksten festning er et kulturminne av nasjonal interesse. Dette innebærer at Riksantikvaren også kan tre inn i en fylkeskommunal innsigelse til kulturmiljø hvis den trekkes av fylkespolitikere mot tilrådingen fra kulturmiljøforvaltningen i fylkeskommunen.

Vi var på befaring i saken fredag 19. april. Vi har gjort en selvstendig vurdering ut fra hva vi så på befaringen og dokumentene i saken, inkludert *Visuell redegjørelse for høyder, volum, avstand til vernesoner samt nær- og fjernvirkning*, sist endret 11.3.2024.

Plansaken

Viken fylkeskommune fremmet i brev datert 23.06.2023 innsigelser til planforslaget for Sykehusgata 2 og 4. Innsigelsene var begrunnet med at planforslaget var i konflikt med fylkesveihensyn, verneinteressene knyttet til Fredriksten festning og hensynet til barn og unge.

Det har vært dialog mellom kommunen og fylkeskommunen for å prøve å finne løsninger på innsigelsene, bl. a tre møter og en del e-postkorrespondanse.

Bakgrunnen for innsigelsen var at fylkeskommunen var kritiske til de foreslåtte byggehøydene og volumoppbyggingen ved foten av høydedraget til Fredriksten festning. Sett fra ulike synsvinkler i byen vurderte fylkeskommunen at de foreslåtte bygningsvolumene ville bli store og påvirke landskapet ved festningshøyden og festningen, på en uheldig måte. Fylkeskommunen påpekte også at det burde sikres flere åpninger og siktmuligheter fra og til den verneverdige småhusbebyggelsen bak, som består av bygninger som er 100 år gamle og noen oppført 1850 eller tidligere og som er regulert til bevaring.

Etter forhandlinger med fylkeskommunen og Forsvarsbygg fremmet kommunen et forslag til omarbeidet plankart, reguleringsbestemmelser og planbeskrivelse, datert 16.02.2024. Halden kommune foreslo to alternativer for byggehøyder i det østlige utbyggingsfeltet i planområdet:

- Alternativ 1: maks gesimshøyde 26 m.o.h.
- Alternativ 2: maks gesimshøyde 22,5 m.o.h. + tekniske installasjoner

For mellombygget mellom de to nye byggene reduseres maks. gesimshøyde fra 15 m.o.h til 8,5 m.o.h, men det åpnes for at det kan tillates gangbru over maksimal gesimshøyde eller tak for sykkelparkering mellom politihuset og blokka ved siden av. Det vestlige bygget nærmest Batterifabrikken, gesimshøyde på 22,5 m.o.h, er uforandret. Bygget trappes ned mot Batterifabrikken.

Kulturmiljøer i nærområdet

Fredriksten festning

Fredriksten festning er fredet ved forskrift av 16.8.2014 jf. kulturminneloven §22a. Formålet med fredningen av Fredriksten festning er å sikre og bevare et forsvarsanlegg med vesentlig riks-, militær- og arkitekturhistorisk betydning. Anlegget skal bevares og forvaltes som en helhet.

Festningen ligger på to parallelle høyder, hvorav den ene rager 128 m.o.h. øst for Iddefjorden. Festningen er en bastionsfestning. Hovedverket, kjent som citadellet, ligger

høyt over Halden by og er en bruddsteinsmurt vollpolygon, hvis uregelmessige form skyldes tilpasningen av idealmønsteret til lokale terrengforhold. Hovedverket har en orientering i terrenget som forutsatte ordinære utenverker på sletta mot øst.

Fredrikstens utenverker består av en rekke forskjellige elementer, bl.a. er portene i Øvre og Nedre kurtine sikret med henholdsvis Nedre tenalje og Ravelinet.

I tillegg til selve festningen består anlegget av et areal på ca. 350 mål nord, øst og syd for festningen, delvis sterkt kupert, delvis flatere og parkmessig bearbeidet. Dette arealet utgjør festningens forterreng. De fortifikatoriske hovedelementene i dette landskapet er de tre detasjerte fortene *Gyldenløve* (1061 m.fl.), *Stortårnet* (1063 m.fl.) og *Overberget* (1062 m.fl.) som fordeler seg på de dominerende høydene. I forterrenget ligger i dag også en campingplass. Vest for festningen finner man Borgerskansen, også kjent som Empirebyen. Området er et kulturmiljø av nasjonal interesse, se nærmere beskrivelse i avsnittet nedenfor.

Det er knyttet viktige historiske og politiske forhold til festningen. Den har bl.a. spilt en meget viktig rolle som grensefestning både i de stadige stridighetene mellom Danmark-Norge og Sverige, og i forbindelse med konflikten mellom Sverige og Norge i årene før 1905. Fredriksten festning er med sin over 350 år lange historie et svært viktig nasjonalt monument.

Planforslaget er ikke i direkte konflikt med kulturmiljøet på Fredriksten festning eller festningens forterreng.

Kulturmiljø og landskap av nasjonal interesse – empirebyen i Halden

Deler av kulturmiljøet (NB!-området) *Empirebyen i Halden* strekker seg også oppover langs Tista, og avsluttes på høyde med brua over Tista nedenfor planområdet.

Da festningen i Halden ble etablert i 1660-årene ble byen anlagt ved foten av Fredriksten festning og ved munningen av Tista-elven. Her vokste byen fram, og ble med jevne mellomrom utsatt for angrep og bybranner. Den siste store bybrannen i 1826 la store deler av dette området i aske. Etter brannen i 1826 skulle en reguleringskommisjon utarbeide en ny plan for byen.

Byen ble gjenoppbygget på to-tre år. Reguleringen omfattet den nedarvede vei- og bebyggelsesstrukturen fra 1600-tallet, som ble noe forandret for å unngå brann. Byen fikk et stramt preg med bredere gatenett og murtvang, i empirestilens uttrykk. Empirestilens idealer medførte at monumentale bygninger, større plasser og torg fikk en tydeligere fremtoning. Flere branner har i ettertid preget området kvartalsvis, men store deler av bebyggelsen fra tiden etter 1826 er fortsatt godt bevart og fremtredende i bybildet i dag, det samme gjelder empirens byplangrep.

Kulturmiljøet er av nasjonal interesse på bakgrunn av Haldens rolle som festnings- og sjøfartsby. Empirebyen dokumenterer et autentisk og helhetlig bymiljø fra tiden etter 1826, basert på datidens arkitektur- og byplanidealer med bakgrunn i empirestilens strenge formspråk. Empirebyen er rik på opplevels- og kunnskapsverdier som formidles gjennom området stramme byplangrep og empirestilens idealer med monumentale bygninger, plasser og torg. Området består av velbevarte 1800-talls bygninger hvor empirestilen kan oppleves i former og detaljer.

Planforslaget er ikke i direkte konflikt med kulturmiljøet Empirebyen i Halden.

Immanuelkirken

Immanuelkirken er fra 1833, og ble oppført med gjenbruk av teglsteinsmurene fra korskirken som brant i 1826. Arkitekt Christian Heinrich Grosch bygde om kirken til et av empirestilens hovedverk i norsk kirkearkitektur. Veggene ble forhøyet og vinduene plassert lavere. Veggflatene er brutt av portaler og gesimsbånd, og hovedinngangen er markert med kvademuring toppet med et tårn med kuppel og kors.

Planforslaget er ikke i direkte konflikt med Immanuelkirken.

Riksantikvarens vurdering

Planforslaget ligger i nærmiljøet til de viktige kulturmiljøene Fredriksten festning og Empirebyen i Halden.

Planforslaget ligger nord for festningen og nordvest for Empirebyen. Planområdet ligger i underkant av 100 meter fra foten av festningens bratte forterreng mot nord, og som i dag er preget av skog og parkmessig opparbeidelse. Mellom planområdet og foten av forterrenget går ligger to kjøreveier, separert av jernbanen og eldre verneverdig trehusbebyggelse i Sykehusgata, hvor bebyggelsen i Sykehusgata 10-21 er regulert til spesialområde bevaring i en eldre reguleringsplan. Tilstøtende forterrenget ligger eldre trehusbebyggelse i Iddeveien.

Riksantikvaren vurderer at planforslaget slik det foreligger, vil påvirke opplevelsen av landskapet i festningens forterreng, særlig sett fra offentlig park/idrettsområdet på andre siden av Tista, nye Halden videregående skole, og Porsnes/Damhaugen-området.

Det er gjort noen endringer siden planen var på offentlig ettersyn, men Riksantikvaren råder sterkt til at bygningsvolumene reduseres ytterligere i høyde og at ny bebyggelse innenfor planområdet ikke overstiger den eksisterende ombygde "Batterifabrikken". Vi anbefaler maks kote 22,5 innenfor planområdet. Videre vil material- og fargebruk være viktig for å dempe nybyggets virkning i området.

Vi vurderer likevel at planforslaget, slik det foreligger, ikke vil ha vesentlig negativ påvirkning på opplevelsen av landskapet i forterrenget eller festningen, eller redusere de nasjonale kulturminneverdiene til festningsanlegget. Vi vurderer også at planområdet ligger i randsonen til den mer sårbare delen av det nord-vestlige forterrenget og Empirebyen. Virkningen av planforslaget for landskapet i forterrenget til Fredriksten festning ligger innenfor tålegrensen, da festningsbebyggelse i landskapets omriss ikke blir direkte påvirket. Dette betyr at planforslaget primært vil påvirke de grønne arealene i forterrenget.

Planforslaget er ikke i vesentlig grad i konflikt med forterrenget og kulturmiljøet på Fredriksten festning.

Vi vil samtidig påpeke at planområdet ligger i helt på grensen til områder der tiltak i samme skala vil kunne få vesentlig negativ påvirkning på landskapet i forterrenget og potensielt være i konflikt med nasjonale interesser knyttet til festningen. Det samme gjelder for Empirebyen og Immanuelkirken.

Konklusjon

Riksantikvaren opprettholder ikke Østfold fylkeskommunes innsigelse. Planforslagets virkninger for forterrenget til Fredriksten festning ligger innenfor tålegrensen for denne nordlige delen av forterrenget.

Vi anbefaler likevel maks kote 22,5 innenfor planområdet. Videre vil material- og fargebruk være viktig for å dempe nybyggets virkning i området.

Hilsen

Jarle Jarleson Vaage
seksjonssjef

Ingunn Holm
seniorrådgiver

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Kopi til: Statsforvalteren i Oslo og Viken, Postboks 325, 1502 MOSS/ Østfold fylkeskommune, Oscar Pedersens vei 39, 1721 SARPSBORG